

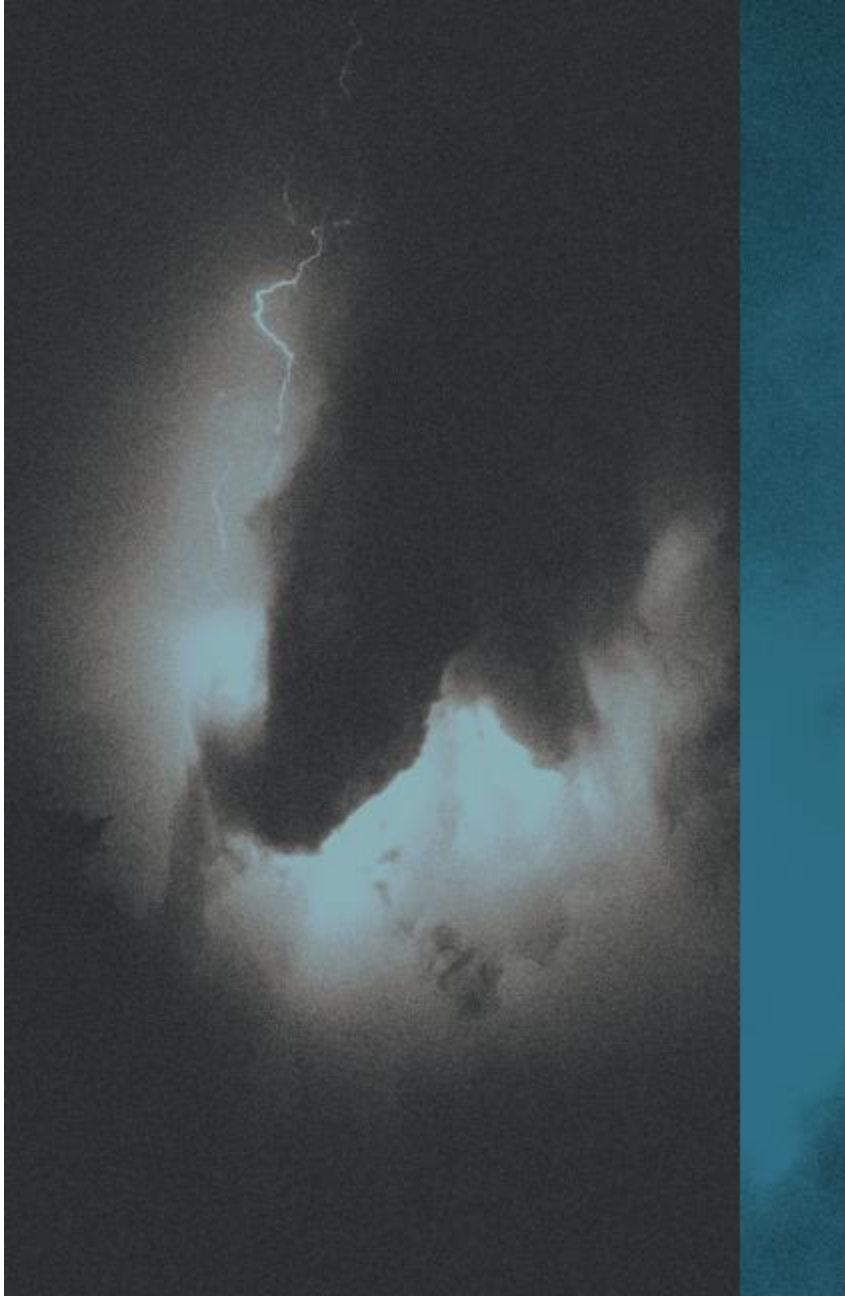
BENJAMÍN
LABATUT

STRAŠLIVÁ ZÁVRAŤ

FINALISTA MEZINÁRODNÍ
BOOKEROVY CENY 2021

PŘELOŽILA
ANNA ŠTÁDLEROVÁ

Benjamín Labatut
Strašlivá závrať

Přeložila Anna Štádlerová

BENJAMÍN LABATUT:
UN VERDOR TERRIBLE
© Suhrkamp Verlag Berlin, 2020
All rights reserved by and controlled through
Suhrkamp Verlag Berlin on behalf of Puentes Agency.
Translation © Anna Štádlerová, 2022

ISBN 978-80-7637-289-4

*(...) Stoupáme, padáme. Možná že stoupáme při pádu.
Jsme utvářeni porážkou.
Naše jediná moudrost je tragická, docházíme k ní příliš
pozdě, až když jsme ztraceni.*

Guy Davenport

Několik měsíců před norimberským procesem si lékaři během prohlídky všimli, že Hermann Göring má křiklavě červené nehty na rukou a nohou. Domnívali se – mylně –, že zbarvení je následkem jeho závislosti na dihydrokodeinových tabletách, prášcích proti bolesti, kterých spolykal více než sto denně. Podle Williama Burroughse je dihydrokodein přinejmenším dvakrát silnější než kodein a má podobný efekt jako heroin, ovšem s elektrizujícími účinky jako kokain; což byl důvod, proč americkým lékařům nezbylo nic jiného než Göringa závislosti zbavit, než se dostaví před soud. Nebylo to jen tak. Když ho přišly zatknout spojenecké jednotky, vlekl za sebou nacistický hodnostář kufr, ve kterém měl kromě laku na nehty, který používal, když se převlékal za Nerona, i přes dvacet tisíc tablet své oblíbené drogy – téměř všechno, co na konci druhé světové války z německých zásob dihydrokodeinu zbylo. Jeho závislost nebyla nijak výjimečná: v podstatě všechny oddíly wehrmachtu dostávaly

jako součást přidělu metamfetaminové tablety. Na trh byly uvedeny pod obchodním názvem Pervitin a vojáci je užívali, aby dokázali zůstat po celé týdny vzhůru, naprosto dezorientovaní, střídavě ve stavech manického běsnění a děsivé letargie, což u mnohých z nich vedlo k záchvatům bezbřehé euforie: „Zavládlo naprosté ticho. Všechno je najednou bezvýznamné a nereálné. Připadám si úplně lehoučký, jako bych se vznášel nad letadlem,“ napsal o mnoho let později jeden z pilotů luftwaffe, jako by si namísto hrůz války připomínal tiché vytržení z jakési blažené vize. Německý spisovatel Heinrich Böll poslal rodině z fronty několik vzkazů, v nichž žádá o další dávky léku: „Je to tu těžké,“ napsal svým rodičům 9. listopadu 1939, „a snad pochopíte, že vám mohu napsat jen každý druhý nebo třetí den. Dnes tak činím hlavně proto, abych vás požádal o další Pervitin... S láskou, Hein.“ Dvacátého května 1940 poslal rodičům dlouhý a prociťtý dopis zakončený toutéž prosbou: „Mohli byste mi poslat ještě trochu Pervitinu, abych měl do zásoby?“ O dva měsíce později už rodiče obdrželi jen jediný roztřesený řádek: „Jestli je to jenom trochu možné, prosím vás, pošlete mi další Pervitin.“ Dnes víme, že Německo svůj nezadržitelný Blitzkrieg dopovalo metamfetaminem a že mnoho vojáků trpělo psychotickými záchvaty, zatímco se jim hořká tableta rozpouštěla v ústech. Zato nejvyšší nacističtí vůdci si vychutnali něco úplně jiného, když jejich bleskovou válku uhasily ohnivé bouře spojeneckých náletů, pásy jejich tanků zastavil ruský mráz a fűhrer nařídil zničit

na německém území všechno, co mělo nějakou hodnotu, aby blížící se vojska nenašla nic než spálenou zem. Tváří v tvář naprosté porážce, přemoženi pohledem na hrůzy, které ve světě způsobili, si zvolili rychlý útěk, skousli kyanidovou kapsli a zadusili se sladkou mandlovou vůní, jež se z jedu line.

V posledních měsících války se přes Německo přehnal vlna sebevražd. V Berlíně se jen v dubnu 1945 zabilo tři tisíce osm set lidí. Obyvatelé městečka Demmin, asi tři hodiny na sever od Berlína, propadli kolektivní panice, když ustupující německá vojska vyhodila do povětří všechny mosty, které město propojovaly se zbytkem Německa, a oni tak zůstali odděleni třemi řekami, které jejich poloostrov obklopovaly, vydáni na milost a nemilost Rudé armádě. Za pouhé tři dny si vzaly život stovky mužů, žen i dětí. Celé rodiny vstupovaly do řeky Tollense svázané provazem okolo pasu, jako by se chystaly na přízračný turnaj v přetahování lanem, a nejmenší děti si na zádech nesly školní brašny plné kamení. Chaos dospěl až k tomu, že ruští vojáci – kteří se dosud věnovali převážně rabování, vypalování domů a znásilňování žen – dostali rozkaz epidemii sebevražd zadržet; při třech různých příležitostech museli zachraňovat ženu, která se chtěla oběsit na větvi obrovského dubu na zahradě, mezi jehož kořeny už pohřbila svoje tři děti, kterým rozdala sušenky – poslední radůstku – posypané jedem na krysy; žena přežila, ale dívku, která vykrvácela poté, co si podřízla žíly stejnou břitvou, již předtím podřezala zápěstí svým rodičům, už vojáci

zachránit nedokázali. Stejná touha zemřít zavládla i mezi nacistickými pohlaváry: sebevraždu spáchalo padesát tři generálů pozemních vojsk, čtrnáct velitelů letectva a jedenáct admirálů a kromě nich také ministr školství Bernhard Rust, ministr spravedlnosti Otto Thierack, polní maršál Walter Model, Pouštní liška Erwin Rommel a samozřejmě i sám führer. Jiní, jako například Hermann Göring, zaváhali a byli lapeni zaživa, čímž jen oddálili nevyhnutelné. Když lékaři Göringa prohlásili způsobilým k soudnímu jednání, odsoudil ho norimberský tribunál k trestu smrti oběšením. Göring žádal, aby byl zastřelen: nechtěl zemřít jako obyčejný kriminálník. Poté, co se dozvěděl, že jeho poslednímu přání nebude vyhověno, skouzl ampuli s kyanidem, kterou měl ukrytou v krabičce s pomádou na vlasy, a vedle nechal vzkaz s vysvětlením, že si vybral smrt vlastní rukou „jako veliký Hannibal“. Spojenci chtěli zničit veškeré stopy jeho existence. Vybrali mu úlomky skla ze rtů a poslali jeho oblečení, osobní věci i nahé tělo do obecního krematoria u hřbitova v mnichovském Ostfriedhofu, kde zatopili v jedné z pecí, spálili Göringa na popel a ten pak smíchali s popelem tisíců politických vězňů a odpůrců nacistického režimu státých ve věznici Stadelheim, postižených dětí a psychiatrických pacientů vyvražděných v rámci eugenického programu Aktion T4 a s ostatky nespočtu obětí koncentračních táborů. To málo, co z jeho těla zbylo, vysypali o půlnoci do Wenzbachu, malinkého potůčku, který náhodně vybrali na mapě, aby se jeho hrob v budoucnu nestal poutním

místem. Veškeré úsilí však bylo marné: sběratelé z celého světa si dodnes vyměňují osobní věci posledního velkého nacistického vůdce, vrchního velitele luftwaffe a Hitlerova přirozeného nástupce. V červnu 2016 zaplatil jeden Argentinec za hedvábné trenýrky říšského maršála přes tři tisíce eur. O pár měsíců později si tentýž muž za dvacet šest tisíc eur koupil zinkovo-měděné pouzdro, v němž byla ukryta skleněná ampulka, kterou Göring rozdrtil mezi zuby 15. října 1946.

Podobné kapsle obdržela nacistická elita 12. dubna 1945 po skončení posledního koncertu Berlínské filharmonie před pádem města. Albert Speer, ministr zbrojního a válečného průmyslu a hlavní architekt třetí říše, připravil speciální program, na němž nechyběl Beethovenův *Trojkoncert* a Brucknerova *Symfonie* č. 4 – zvaná „Romantická“ – a který příznačně uzavírala Brünnhildina scéna z konce třetího dějství Wagnerova *Soumraku bohů*, během níž se valkýra upálí na obrovské pohřební hranici a plameny nakonec pohltnou svět lidí, síň zesnulých válečníků Valhallu i celý panteon bohů. Diváky, kterým ještě v uších dozníval Brünnhildin nářek, zastavovali při odchodu členové *Deutsches Jungvolk* – sotva desetiletí chlapci z Hitlerjugend, protože ti starší už umírali na barikádách – a rozdávali jim kyanidové kapsle z proutěných košíčků, jako kdyby nesli obětní dary na mši. Některé z těchto kapslí sprovodily ze světa Göringa, Goebbelse, Bormanna a Himmlera, i když řada nacistických vůdců se při skousnutí kyanidu ještě raději střelila do hlavy, protože se báli, že jed selže nebo že byl obsah kapslí

úmyslně sabotován a nepřivodí jim okamžitou a bezbolestnou smrt, kterou si přáli, nýbrž pomalou agonii, kterou si zasloužili. Hitler byl o nařazení kyanidu ve svých kapslích přesvědčený natolik, že se rozhodl vyzkoušet účinnost jedné z nich na své milované Blondi, feně německého ovčáka, která ho doprovázela až do fűhrerbunkeru, kde spala u jeho postele a těšila se nejruznějším výsadám. Fűhrer by ji raději zabil, než aby padla do rukou ruské armády, která už obklíčila Berlín a každým dnem byla blíž jeho podzemní skrýši, ale neměl odvahu vzít jí život sám, a tak požádal svého osobního lékaře, aby jí jednu z kapslí rozdrtil v tlamě. Fena – jež zrovna vrhla čtyři štěňata – okamžitě zemřela, když se jí drobounká molekula kyanidu, tvořená jedním atomem dusíku, jedním atomem uhlíku a jedním atomem draslíku, dostala do krevního oběhu a zastavila jí dech.

Kyanid ۇčinkuje tak prudce, že existuje jediné svědectví o jeho chuti, zanechané na začátku 19. století M. P. Prasadem, dvaatřicetiletým indickým zlatníkem, který po požití jedu dokázal napsat tři řádky: „Doktoři, kyanid draselný. Ochutnal jsem. Pálí na jazyku a chutná trpce,“ stálo na vzkazu, který našli vedle jeho těla v hotelovém pokoji, jež si k sebevraždě pronajal. Tekutá forma kyanidu, v Německu známá jako *Blausäure* (modrá kyselina), je vysoce těkavá; vře při šestadvaceti stupních Celsia a ve vzduchu zanechává jemnou mandlovou vůni, sladkou, ale lehce nahořklou, a ne každý ji rozezná, protože tuto schopnost podmiňuje gen, který čtyřiceti procentům populace

chybí. V důsledku této evoluční náhody je pravděpodobné, že podstatná část lidí zavražděných Cyklonem B v Osvětimi, Majdanku a Mauthausenu ani nezaznamenala pach kyanovodíku, když začal plnit plynové komory, zatímco jiní při umírání cítili stejnou vůni, jaká se po skousnutí sebevražedných kapslí rozlila na jazyku mužům, kteří jejich vyhlazení zosnovali.

Předchůdce jedovatého plynu, který nacisté používali ve svých táborech smrti – Cyklon A –, se o desítky let dříve rozstříkoval jako pesticid po pomerančích v Kalifornii a odvíšovaly se jím vagony, v nichž se ukrývaly desetitisíce mexických imigrantů ve snaze dostat se do Spojených států amerických. Na dřevěném obložení vagonů pak ulpívala pěkná modravá barva, stejný odstín, jaký je dodnes patrný na některých cihlách v Osvětimi; obojí odkazuje ke skutečnému původu kyanovodíku, jenž byl izolován v roce 1782 z prvního syntetického moderního barviva, pruské modři.

Objev pruské modři způsobil v evropském umění senzaci. Díky nižší ceně za pouhých několik let úplně nahradila barvivo, kterým malíři zdobili roucha andělů nebo Panny Marie už od renesance: ultramarín, nejvzácnější a nejdražší z modrých pigmentů, který se získával drcením lapisu lazuli vytěženého z jeskyň v údolí řeky Kokča v Afghánistánu. Odstín tohoto namoženého nadrceného minerálu byl tak hluboce indigový, že se ho chemicky podařilo napodobit až na začátku 18. století, kdy švýcarský výrobce barviv Johann Jacob Diesbach vytvořil pruskou modř. Povedlo se mu

to náhodou; ve skutečnosti chtěl vytvořit karmínovou červeň, která se získává rozemletím milionů těl sameček červce nopálového, miniaturního hmyzu parazitujícího na nopálových kaktusech v Mexiku, Střední a Jižní Americe, tvorů tak křehkých, že vyžadují ještě větší péči než bourci morušovní, protože jejich bělavá ochmýřená tělíčka snadno poničí vítr, déšť a mráz nebo je sežerou krysy, ptáci a housenky. Jejich šarlatová krev byla – společně se stříbrem a zlatem – jedním z největších pokladů, které španělsí dobyvatelé uloupili původním obyvatelům Ameriky. Španělská koruna si díky ní vytvořila na karmín monopol, jenž trval staletí. Ten se Diesbach pokoušel rozbít, když nasypal *sale tartari* (uhličitan draselný) do destilátu ze zvířecích výluhů, který měl v laboratoři připravený jeden z jeho pomocníků, mladý alchymista Johann Konrad Dippel, ale směs nezískala křiklavě rubínovou barvu červce nopálového, nýbrž tak oslňující odstín modré, že ho Diesbach zprvu považoval za *hsbd-iryt*, původní barvu nebe, legendární modř, kterou zdobili kůži svých bohů staří Egypťané. Její složení po staletí střežili egyptští kněží, poté je ukradl zloděj z Řecka a po pádu Římské říše se vytratilo docela. Diesbach své nové barvivo pojmenoval „pruská modř“, aby ustanovil těsnou a trvalou vazbu mezi svým osudovým objevem a říší, jež svou slávou starověká impéria dozajista překoná, jelikož by býval musel být o dost schopnější – a možná umět předvídat budoucnost –, aby si vůbec dokázal představit, jak drtivá porážka ji v budoucnu čeká. Diesbachovi nechyběla jen tato

božská představivost, ale i základní obchodnické dovednosti potřebné k tomu, aby svůj výtvar zpeněžil; materiální zisk z jeho vynálezu tak padl do náruče finančníkovi, ornitologovi, lingvistovi a entomologovi Johannu Leonhardu Frischovi, který modř proměnil ve zlato.

Frisch si prodejem pruské modři do obchodů v Paříži, Londýně a Petrohradě nashromáždil jmění. Za obdržené peníze nakoupil stovky hektarů okolo Špandavy, kde založil první plantáž na výrobu hedvábí na území Pruska. Jako vášnivý biolog napsal králi Fridrichovi Vilému I. obsáhlý dopis, v němž opěvoval vlastnosti malinkého bource morušového, a také se rozepsal o obrovském projektu zemědělské transformace, který se mu zjevil ve snu: u všech kostelů v impériu viděl růst morušovníky, jejichž smaragdovými listy se larvy *Bombyx mori* živí. Fridrich začal plán uskutečňovat váhavě, zato třetí říše ho o dvě stě let později protlačila násilím. Nacisté vysázeli miliony morušovníků na opuštěných pozemcích i v rezidenčních čtvrtích, u škol i na hřbitovech, u nemocnic, léčeben i po obou stranách silnic, které křížovaly nové Německo. Drobným zemědělcům rozdávali příručky a návody s pečlivě rozepsanými a státem schválenými technikami sběru a zpracování larev bource morušového; po sklizni se musely na déle než tři hodiny zavěsit nad hrnec s vroucí vodou, aby je pára pomalu zabila a drahocenný materiál, kterým se zabalily do svých kokonů, utrpěl co nejmenší újmu. Tuto metodu zařadil Frisch do jedné z příloh svého vrcholného

třináctisvazkového díla, jemuž věnoval posledních dvacet let života a v němž s pečlivostí hraničící se šílenstvím roztrídil a seřadil všech tři sta původních druhů hmyzu žijícího v Německu. Poslední svazek obsahuje kompletní životní cyklus cvrčka polního, od nymfy až po zasnubní zpěv samečka, vrískot tak ostrý a pronikavý, že připomíná dětský pláč. Frisch popsali i mechanismus páření a proces kladení vajíček, jejichž odstín až překvapivě připomíná barvivo, které z něj udělalo boháče a jímž začali malovat umělci po celé Evropě, jakmile se stalo dostupným.

První slavný obraz, na němž bylo použito, je *Pohřbívání Krista* z roku 1709 holandského malíře Pietera van der Werffa. Po jeho nebi se nad horizontem plíží mraky, a plášť, který stíní tvář Panny Marie, září modravým odstínem, jenž odráží smutek učedníků shromážděných okolo Mesiášova nahého těla, tak bledého, že osvětluje tvář klečící ženy, jež Ježíšovi líbá hřbet ruky, jako by mu rty chtěla vypálit otevřené rány po železných hřebecích.

Železo, zlato, stříbro, měď, cín, olovo, fosfor, arzén; na počátku 18. století znal člověk jen několik málo prvků. Chemie se zatím neoddělila od alchymie a různé tajemné názvy, pod kterými byly sloučeniny známé, například vitriol, rumělka nebo amalgám, byly živnou půdou pro celou řadu nečekaných a šťastných náhod. Kupříkladu pruská modř by neexistovala, kdyby nebylo mladého alchymisty, který pracoval v malířské dílně, kde barvivo vzniklo. Johann Konrad Dippel se sám prezentoval jako pietistický

teolog, filozof, malíř a lékař, ačkoliv pro své odpůrce byl prostým šejdířem. Narodil se na hrádku Frankenstein nedaleko Darmstadtu na západě Německa a od malička se u něj projevovalo zvláštní charisma: těm, kdo v jeho přítomnosti strávili dostatek času, dokázal zatemnit mysl. Svými přesvědčovacími schopnostmi k sobě přivábil i jednoho z nejdůležitějších vědců své doby, švédského mystika Emanuela Swedenborga, jenž byl po určitou dobu jedním z jeho nejzapálenějších stoupenců, avšak nakonec se stal jeho úhlavním nepřitelem. Podle Swedenborga uměl Dippel člověka odlákat od víry, připravit ho o veškerou laskavost i schopnost myslet a „ponechat ho v jakémsi deliriu“. V jednom z nejhrolivějších hanopisů ho Swedenborg přirovnal k samotnému Satanovi: „Je to nejničernější z ďáblů a nepodřídí se žádnému principu, nýbrž naopak se všem vzpouzí.“ Dippela se jeho kritika nedotkla, protože poté, co za své kacířské myšlenky a aktivity strávil sedm let ve vězení, ho skandály nechávaly chladným. Po odpykání trestu rezignoval na humanost docela: prováděl příšerné experimenty na živých i mrtvých zvířatech, jež s nadšením pitval. Chtěl se zapsat do dějin jako první člověk, který přenesl duši z jednoho těla do druhého, ale nakonec se proslavil hlavně neobyčejnou krutostí a perverzním potěšením, jež mu práce s těly jeho obětí působila. Pod pseudonymem Christianus Democritus publikoval v Leidenu knihu *Života tělesného nemoci a léčba*, v níž tvrdí, že objevil elixír života – kámen mudrců v tekuté podobě –, jenž vyléčí všechny nemoci, a kdo ho vypije, stane se

nesmrtelným. Recept na tento lektvar se pokusil vyměnit za vlastnická práva na hrad Frankenstein, jenže směsice rozkládajících se kostí, rohů, paroží, kopyt a krve nebyla při svém nezaměnitelném zápachu využitelná k ničemu jinému než k hubení a odpuzování hmyzu. Právě pro její odpudivost nasadily tuto viskózní, dehtu podobnou kapalinu o několik století později německé jednotky za druhé světové války, které ji jako nesmrtící chemickou látku (tedy v souladu s Ženevskými úmluvami) lily do studní v severní Africe, aby zabránily postupu vojsk generála Pattona, jehož tanky je pronásledovaly pouští. Jedna z přísad Dippelova elixíru dala vzniknout modři, jež se nevyjímal jen na van Goghově *Hvězdné noci* a Hokusaiově *Velké vlně u pobřeží Kanagawy*, ale i na pěchotních uniformách pruské armády, jako by už v chemickém složení toho barviva něco vyzývalo k násilí, nějaký stín, skvrna na jeho podstatě, pozůstatek experimentů alchymisty, jenž cupoval zvířata zaživa a části jejich těl skládal do příšerných chimér s úmyslem oživit je elektrickými šoky; monster, která Mary Shelleyovou inspirovala k sepsání *Frankensteina neboli moderního Prométhea*, jejího nejslavnějšího díla, na jehož stránkách varuje před slepým rozvojem vědy, nejnebezpečnějšího lidského umění.

Nebezpečí vědy pocítil na vlastní kůži chemik, který objevil kyanovodík: Carl Wilhelm Scheele v roce 1782 zamíchal v misce pruskou modř lžičkou se stopami kyseliny sírové a vytvořil tak nejdůležitější jed moderní doby. Svou novou sloučeninu pojmenoval

„pruská kyselina“ a záhy pochopil, jak nezměrný má díky své vysoké reaktivitě potenciál. Těžko si ale mohl představit, že ještě ke konci 20. století, dvě stě let po jeho smrti, bude mít kyanovodík tolik využití v průmyslu, medicíně i chemii, že se ho každý měsíc vyrobí množství, jaké by stačilo k otrávení všech lidí na planetě. Scheele je nespravedlivě zapomenutý génius, kterého po celý život pronásledovala smůla; objevil sice nejvíc přírodních prvků ze všech chemiků v historii (celkem devět, včetně kyslíku, kterému říkal „ohnivý vzduch“), ale o uznání za každý ze svých objevů se musel dělit s méně nadanými vědci, kteří publikovali podobné výsledky před ním. Scheeleho nakladatel trvalo pět let, než vydal knihu, kterou tento švédský chemik sepsal s láskou a takovou důkladností, že často sám čichal, nebo dokonce ochutnával nové látky, které se mu podařilo v laboratoři vykouzlit. Svou pruskou kyselinu – která by ho zabila během několika vteřin – našťěstí ochutnat nezkusil, i tak ho ale tento zlozvyk stál ve třiačtyřiceti letech život; zemřel s rozpadlými játry a tělem od hlavy k patě pokrytým hnisavými puchýři, neschopen pohybu kvůli tekutině nahromaděné v kloubech. Stejnými příznaky trpěly tisíce evropských dětí, jejichž hračky a sladkosti byly potřené barvivem s příměsí arzenu, které Scheele vyrobil, aniž věděl o toxicitě smaragdově zelené barvy, oslnivé a vábivé natolik, že se stala Napoleonovým nejoblíbenějším odstínem.

Scheeleho zelení se skvěly tapety na stěnách ložnic i koupelny ve vile Longwood na Svaté Heleně,

v potměšlém, vlhkém domě zamořeném krysami a pavouky, který Napoleon obýval šest let jako zajatec Velké Británie. Barva zdobící jeho pokoje by mohla vysvětlovat vysoký obsah arzenu ve vzorcích jeho vlasů, analyzovaných dvě stě let po jeho smrti; to ona mu možná přivodila rakovinu, která mu vyžrala do žaludku díru velikosti tenisového míčku. V posledních týdnech života mu nemoc devastovala tělo stejnou rychlostí, jakou jeho vojska plenila Evropu: jeho kůže získala šedavý, mrtvolný odstín, oči ztratily lesk a zanořily se mu do důlků, na prořídých vousech mu usychaly zbytky zvratků. Svaly na pažích mu úplně zmizely a nohy měl samou jizvičku, jako by si jeho končetiny najednou vzpomněly na veškerá malá říznutí a škrábance, ke kterým za celý život přišel. Ale Napoleon nebyl jediný, kdo svoje vyhnanství na ostrově protrpěl; také řada sloužících, kteří s ním byli na Longwoodu zavření, zanechala četná svědectví o neustálých průjmech a bolestech žaludku, přišerných otocích končetin a žízni, kterou neutišil žádný nápoj. Několik z nich zemřelo s podobnými symptomy jako muž, kterému sloužili, což nezabránilo lékařům, zahradníkům a dalším členům služebnictva, aby se do krve servali o prostěradlo mrtvého císaře, ač bylo potřísněné krví, pomočené a pokálené a dozajista i kontaminované látkou, která ho pomalu zabíjela.

Arzén je trpělivý vrah, který se vám ukryje do nejhlubších tkání a po léta se v nich hromadí, zatímco kyanid vás vmžiku připraví o dech. V dostatečně vysoké koncentraci náhle stimuluje chemické receptory

v karotidovém tělísku, čímž spustí reflex zástavy dechu, který anglická literatura označuje jako *an audible gasp* a po němž nastává tachykardie, apnoe, křeče a oběhový kolaps. Díky své rychlosti se stal oblíbeným jedem mnoha vrahů; například nepřítelé Grigorie Rasputina, kteří se pokoušeli vysvobodit z jeho omamného vlivu poslední ruskou carevnu Alexandru Fjodorovnu, otrávilí kyanidem jemu určené koláče, ale jed na něj z dosud neznámého důvodu nezapůsobil. Museli ho ještě třikrát střelit do hrudi a jednou do hlavy, svázat ho železnými řetězy a vhodit do mrazivých vod řeky Něvy, aby konečně zemřel. Skutečnost, že kyanid nedokázal šíleného mnicha usmrtit, mu jen přidala na slávě a carevna i její čtyři dcery prokazovaly jeho mrtvole tak zbožnou úctu, že poslaly své nejvěrnější sluhy, aby tělo vytáhli z ledové řeky a umístili ho do oltáře uprostřed lesa, kde zůstávalo dokonale zakonzervované ruskými mrazy, dokud se ho úřady nerozhodly spálit, protože jinak by se Rasputina nikdy nezbavily.

Kyanid ale nelákal jen vrahy a atentátníky; poté co se geniálnímu matematikovi a otci informatiky Alanu Turingovi zvětšila prsa v důsledku chemické kastrace, kterou ho britská vláda donutila podstoupit jako trest za homosexualitu, zabil se kousnutím do jablka napuštěného kyanidem. Vypráví se, že to udělal, aby napodobil scénu ze Sněhurky, svého nejoblíbenějšího filmu, jehož verše – *Dip the apple in the brew. / Let the Sleeping Death seep through.* – si broukal při práci. Jablko ale nikdo netestoval, aby hypotézu o sebevraždě

ověřil (ačkoliv jablečná semínka sama o sobě obsahují látku, která kyanid uvolňuje přirozeně; půl velkého hrnku by jich stačilo k usmrcení člověka), a leckdo se domnívá, že Turinga zavraždila britská tajná služba, přestože se svým týmem rozluštil kód, kterým Němci šifrovali své tajné zprávy za druhé světové války, čímž zásadně přispěl k vítězství Spojenců. Jeden z jeho životopisců naznačuje, že podezřelé okolnosti své smrti (například lahvičku s kyanidem ve své domácí laboratoři nebo ručně psaný vzkaz, který nechal na nočním stolku a na kterém nebylo nic než nákupní seznam na příští den) nastražil Turing sám tak, aby jeho matka uvěřila, že jeho smrt byla nehoda, a nemusela se trápit synovou sebevraždou. Byla by to poslední výstřednost muže, který řešil všechny problémy zcela ojedinele a po svém. Když mu vadilo, že kolegové používají jeho nejoblíbenější hrnek, připevnil ho řetězem k topení a zamkl na zámek; visí tam dodnes. Když se Anglie v roce 1940 připravovala na možnost německé invaze, koupil si Turing z našetřených peněz dva obrovské stříbrné pruty a zakopal je v lesíku nedaleko své pracovny. Připravil si detailní zašifrovanou mapu s jejich přesnou polohou, ale ukryl je tak důkladně, že je sám nedokázal na konci války najít, a to ani s detektorem kovů. Ve volných chvílích si hrával na „opuštěný ostrov“, což spočívalo v tom, že musel sám vyrobit co nejvíce domácích potřeb; vytvořil vlastní prací prášek, mýdlo i přípravek na hubení hmyzu, na jehož nekontrolovatelnou účinnost doplatily sousední zahrady. Za války dojížděl do kryptografického střediska

v Bletchley Park na kole s poškozeným řetězem, který si odmítal nechat spravit. Místo toho si spočítal počet otáček, které řetěz vydrží, a seskakoval z něj vždy několik vteřin předtím, než opět spadl. Když ho na jaře k nesnesení trápila silná pylová alergie, zakryl si obličej plynovou maskou (britská vláda je na začátku války rozdala všem občanům) a šířil paniku mezi kolemjdoucími, kteří se při pohledu na něj domnívali, že někdo zahájil plynový útok.

Možnost, že Německo začne britský ostrov bombardovat plynem, se zdála nevyhnutelná. Jeden z poradců britské vlády prohlásil, že v případě takového útoku by jen během prvního týdne přišlo o život přes dvě stě padesát tisíc civilistů, a proto obdrželi speciálně navržené masky i novorozenci. Dětem školního věku se rozdával model groteskně přezdívaný *Mickey Mouse*, což mělo umenšit jejich děs, kdykoliv uslyšely řehtačku a věděly, že si mají uvázat gumové popruhy za hlavou, vdechnout smrdutý kaučuk na obličej a následovat pokyny ministerstva války:

Zadržte dech.

Palci si přidrže masku před obličejem za popruhy.

Nasaďte si masku bradou napřed a co možná nejsilněji utáhněte popruhy za hlavou.

Přejedte po popruzích prsty a ujistěte se, že nejsou nikde přetočené.

Anglie plynem nikdy bombardována nebyla a děti se naučily, že když do masky fouknou, zní to jako prdění;

ale hrůza, kterou prožívali vojáci v zákopech za první světové války při útocích sarinem, yperitem a chlorem, se nesmazatelně vryla do podvědomí celé generace. O strachu, jaký měli lidé z této první zbraně hromadného ničení, hovoří nejpřesvědčivěji, že za druhé světové války všechny státy odmítly plyn použít. Američané ho měli připravené ohromné zásoby a Britové při experimentech s antraxem na odlehlých skotských ostrovech zmasakrovali stáda ovcí a koz. Dokonce i Hitler, který se nezdíral nasadit plyn ve vyhlazovacích táborech, ho odmítal uplatnit v boji, ačkoliv jeho chemici vyrobili přibližně sedm tisíc tun sarinu, což by stačilo k usmrcení obyvatelstva třiceti měst velikosti Paříže. Jenže führer věděl, co plyn dokáže. Setkal se s ním v zákopech, když byl prostým vojínem, a pocítil některé z hrůz, které působí.

Historicky první plynový útok vyhladil francouzské jednotky v zákopech nedaleko belgických Yper. Když se vojáci ráno 22. dubna 1915 probudili, viděli, jak se k nim přes území nikoho plazí obrovský nazeleňalý mrak. Byl dvakrát vyšší než člověk, hustý jako zimní mlha a táhnul se přes celý horizont po délce šesti kilometrů. Listy, kterých se dotkl, sesychaly, z nebe padali mrtví ptáci a tráva se barvila do neživě kovového odstínu. Vojáky v krku zalechtala vůně podobná ananasu a bělidlu, načež plyn reagoval s jejich plicní sliznicí a proměnil se v kyselinu chlorovodíkovou. Jak se mrak plížil nad zákopy, padaly stovky mužů v křečích k zemi, dusili se vlastními hleny, které jim žlutě pěníly v ústech, kůže jim z nedostatku kyslíku

modrala. „Meteorologové měli pravdu. Počasí vyšlo krásně, slunce svítlo. Tráva se jenom zelenala. Měli jsme se chystat na piknik, ne na to, co jsme udělali,“ napsal Willi Siebert, jeden z vojáků, který pomáhal otevřít šest tisíc nádob s plyným chlorem, jež Němci toho rána u Yper vypustili do vzduchu. „Za chvíli jsme Francouze uslyšeli křičet. Neuběhla ani minuta a spustili tu nejstrašnější palbu, jakou jsem kdy slyšel. Museli střílet z každého děla, každé pušky, každého kulometu, co měli. V životě jsem neslyšel takový rámus. Déšť kulek, které nám svištěly nad hlavou, byl nepředstavitelný, jenže plyn nezadržel. Vítr ho dál tlačil k francouzské linii. Slyšeli jsme bučet krávy a ržát koně. Francouzi pořád stříleli. Nemohli vidět, na co střílejí. Po nějakých patnácti minutách začala palba slábnout. Po půl hodině už jen občasné výstřel. A pak všechno ztichlo. Po chvíli se vzduch pročistil a my jsme došli k prázdným lahvím od chloru. Co jsme viděli, byla absolutní smrt. Nežilo vůbec nic. Všechno živé vylezlo ze svých děr, aby zemřelo. Mrtví zajíci, krtci, myši a krysy, kam jen oko dohlédlo. Ve vzduchu ještě visel pach chloru. Držel se několika málo přeživších keřů. Zákopy na francouzské linii byly prázdné, ale o půl míle dál byla všude rozházená těla francouzských vojáků. Bylo to neuvěřitelné. Pak jsme si všimli, že jsou mezi nimi i Angličané. Viděli jsme, jak si ve snaze popadnout dech drásali obličej a krk. Někteří se sami zastřelili. Koně ve stájích, krávy, slepice, všechno, všichni mrtví. Dokonce i brouci, všechno pomřelo.“